

АСАБЛІВАСЦІ РАЗВІЦЦЯ МОЎНАЙ АСОБЫ СТУДЭНТАЎ
ВА ЁМОВАХ РУСКА-БЕЛАРУСКАГА ДВУХМОЎЯ

В.Э. Зіманскі
Віцебск, ВДУ імя П.М. Машэрава

Тэрмін “моўная асоба” ўзнік у пачатку ХХ стагоддзя, будучы ўжытым у кнізе нямецкага мовазнаўца Й.Л. Вайсгербера “Родная мова і фарміраванне духу” (Muttersprache und Geistesbildung, 1929; рус. пер. 1993). Аўтар сцвярджаў, што мова з’яўляецца усеагульным культурным набыткам; ніхто не валодае мовай толькі дзякуючы ўласнай моўнай асобе, а, наадварот, чалавек валодае ёй дзякуючы таму, што належыць да пэўнай моўнай супольнасці. У рускім мовазнаўстве тэрмін “моўная асоба” быў упершыню ўжыты В.У. Вінаградавым у працы “Аб мастацкай прозе” (1930) [1]. Тым не менш, навуковае вызначэнне тэрміна адбылося толькі ў 80-х гадах ХХ стагоддзя дзякуючы працам Г.І. Богіна і Ю.М. Караулава. Так, Ю.М. Караулаў дае наступнае вызначэнне: “Пад моўнай асобай я разумею сукупнасць здольнасцяў і характарыстык чалавека, што абумоўліваюць стварэнне і ўспрыманне ім маўленчых твораў (тэкстаў), якія адрозніваюцца: а) ступенню структурна-моўнай складанасці, б) глыбінёй і дакладнасцю адлюстравання рэчаіснасці, в) пэўнай мэтавай накіраванасцю” [2, 3]. У сучасным мовазнаўстве тэрмін “моўная асоба” ўжываецца ў наступных значэннях: 1) любы носьбіт той ці іншай мовы, які характарызуецца на аснове аналізу ўтвораных ім тэкстаў з пункту гледжання выкарыстання ў гэтых тэкстах сістэмных сродкаў мовы для адлюстравання бачання навакольнай рэчаіснасці і для дасягнення пэўных мэтаў у гэтым свеце; 2) найменне комплекснага спосабу апісання моўнай здольнасці індывіда, што спалучае сістэмнае ўяўленне мовы з функцыянальным аналізам тэкстаў. І ў першым, і ў другім выпадку моўныя здольнасці індывіда характарызуюцца найперш узроўнем моўнай культуры, або культуры маўлення, – сукупнасці, сістэмы пэўных маўленчых якасцей, якія называюцца камунікатыўнымі якасцямі маўлення, а таксама ўменнем эфектыўна выкарыстоўваць гэтыя маўленчыя якасці ў канкрэтных умовах камунікацыі ў адпаведнасці з нормамі сучаснай літаратурнай мовы. Менавіта такія якасці з’яўляюцца вызначальнымі для характарыстыкі моўнай асобы чалавека, тады як у паўсядзённым жыцці пры характарыстыцы асобы на першы план выступаюць нават не інтэлектуальныя здольнасці, а кагнітыўныя якасці чалавека – яго эмацыйныя характарыстыкі і воля. Дададзім, што ў шырокім сэнсе культура маўлення ўключае не толькі камунікатыўны і нарматыўны, а таксама этычны і эстэтычны аспекты. Прыгожая, дакладная мова, правільнае вымаўленне, веданне скарбаў мовы – паказчык не толькі культуры маўлення, але і агульнай культуры асобы. Адсюль вынікае, што культура маўлення з’яўляецца адным з важных складнікаў моўнай асобы і зусім не другарадным прадметам у працэсе падрыхтоўкі спецыяліста з вышэйшай адукацыяй, а фарміраванне пералічаных якасцей маўлення ёсць найпершая і, несумненна, актуальная задача сістэмы моўнай адукацыі сённяшніх студэнтаў.

Маючы на ўвазе надзённасць праблемы фарміравання моўнай асобы студэнта, мэтай артыкула будзем лічыць пошук канцэптуальных падыходаў да фарміравання моўнай асобы сучаснага выпускніка ВНУ, выпускнікоў сучасных ВНУ, а задачамі – акрэсліванне прыёмаў і спосабаў выпрацоўкі і замацавання навыкаў беларускамоўнай камунікацыі, у тым ліку лагічнага мыслення, правільнага ўжывання слоў, словаформаў, сінтаксічных канструкцый, літаратурнага вымаўлення галосных і зычных гукаў, гукавых спалучэнняў, правільнае разуменне і выбар адпаведнай інтанацыі падчас вуснага маўлення, развіццё навыкаў захавання стылю выказвання ў залежнасці ад жанру створанага тэксту.

Матэрыял і метады. Матэрыялам даследавання паслужылі тыповыя і вучэбныя праграмы па дысцыплінах “Беларуская мова (прафесійная лексіка)” (УД-09-064/баз., УД-09-248/р.), “Культура мовы” (ТД-А.396/тып., УД-09-183/р.), Сучасная беларуская мова” (ТД-Д.133/тып., УД-09-253/р.), “Рыторыка” (ТД-П.395/тып., УД-09-215/р.), “Беларуская мова і літаратура” (УД-09-056/баз., УД-09-217/р.). У якасці галоўнага выбраны апісальна-аналітычны метады, які базіруюцца на адзінстве прыёмаў абагульнення, сістэматызацыі і супастаўляльнай інтэрпрэтацыі матэрыялу.

Вынікі і іх абмеркаванне. Вяртаючыся да характарыстыкі моўнай асобы праз паняцце “культура маўлення”, адзначым, што ў наш час нават у сродках масавай інфармацыі (найперш па радыё і тэлебачанні) вельмі рэдка можна пачуць бездакорную літаратурную мову, не гаворачы пра

маўленне людзей у іх штодзённых зносінах. Між тым, як было падкрэслена вышэй, менавіта ў маўленні чалавек праяўляецца як асоба. Асабліва гэта важна памятаць тым, чый прафесійны род заняткаў цесна звязаны з маўленчай, камунікатыўнай дзейнасцю, – настаўнікам, юрыстам, журналістам, палітыкам, дыктарам радыё і тэлебачання, прапаведнікам, бізнесменам і інш. Для іх уменне ўступаць у кантакты, дзелавыя зносіны, выступаць публічна ўваходзіць у разрад прафесійна-дзелавых якасцей. Асноўнымі задачамі рэалізацыі мэты павышэння моўнай культуры студэнта можна лічыць наступныя: 1) трывалае засваенне арфаэпічных, акцэнталагічных, словаўтваральных, марфалагічных, сінтаксічных, лексічных нормаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы; 2) вывучэнне законаў дакладнасці, лагічнасці, дарэчнасці, выразнасці маўлення; 3) развіццё здольнасцяў правільна выказаць думкі ў розных маўленчых сітуацыях; 4) выпрацоўка ўмення аналізаваць маўленчы матэрыял, рабіць класіфікацыю выяўленых памылак.

Пры арганізацыі працы па рэалізацыі дадзеных мэты і задач трэба памятаць, што ўзровень валодання мовай у кожнага асобнага студэнта розны і не заўсёды можа быць надзейнай падставай для абгрунтаваных высноў аб інтэлектуальных уласцівасцях чалавека. Вучоныя выдзяляюць тры ўзроўні валодання мовай (тры ўзроўні моўнай асобы). Так, Ю.М. Караулаў вылучае нулявы (структурна-моўны, або семантычны, – узровень элементарнай моўнай семантыкі, неабходны для станаўлення і функцыянавання моўнай асобы), першы (лінгва-камунікатыўны – выяўленне, усталяванне іерархіі сэнсаў і каштоўнасцей у карціне свету асобы) і другі (выяўленне і характарыстыка матываў і мэт, якія рухаюць развіццём моўнай асобы, яе паводзінамі, стварэннем яе тэкстаў і ўласна фарміраваннем іерархіі сэнсаў і светапогляду ў цэлым) узроўні [3]. Прасоўванне індывіда па гэтых узроўнях адбываецца ў тым ліку і па меры павышэння яго моўнай культуры, што якраз і можа быць рэалізавана ў працэсе навучання мове. Паколькі культура маўлення выступае не толькі паказчыкам прафесійнай падрыхтоўкі спецыяліста, але і ўвасабленнем проста адукаванасці і інтэлігентнасці чалавека, то цэнтральным звяном у яе павышэнні з’яўляецца, з аднаго боку, праблема нормы, г. зн. узорнасці маўлення ў пісьмовай і вуснай форме (сфера дзейнасці ў першую чаргу выкладчыка), а з другога – асабістая адказнасць кожнага за культуру маўлення ў грамадстве (сфера дзейнасці ў першую чаргу студэнта). Ва ўмовах ВНУ праца па фарміраванні моўнай культуры студэнтаў можа праводзіцца як непасрэдна на занятках па дысцыплінах “Беларуская мова (прафесійная лексіка)”, “Культура мовы” на спецыяльных факультэтах і па ўсіх спецыяльных лінгвістычных дысцыплінах кафедры, так і ў пазааўдыторнай абстаноўцы.

Непасрэдна на занятках могуць быць выкарыстаны наступныя сродкі фарміравання і дыягностыкі ўзроўню моўнай культуры студэнтаў: на аснове сістэмна-функцыянальнага падыходу: пісьмовае выкананне практыкаванняў з наступным вусным каментарыем; пісьмовыя кантрольныя работы; выкананне тэставых заданняў; слоўнікавыя дыктанты; на аснове камунікатыўна-дзейнаснага падыходу: вуснае апытанне на практычных занятках; вусныя выступленні на прафесійных тэмах; пераклад з рускай мовы спецыяльных тэкстаў; вусны і пісьмовы пераказ і рэферыраванне тэкстаў розных стыляў; на аснове лінгвакультуралагічнага падыходу: вусныя выступленні на агульнагуманітарных тэмах; пераклад з рускай мовы агульнастылёвых тэкстаў; аналіз гатовых і стварэнне ўласных тэкстаў мастацкага, навуковага і афіцыйна-справавога стыляў. Важна не забываць, што ва ўмовах руска-беларускага білінгвізму варта ўдзяляць увагу паступоваму няўхільнаму папаўненню лексічнага запasu студэнтаў, даваць магчымасць пастаянна ўдзельнічаць у камунікацыі, на што ўрэшце і павінны быць скіраваны вышэй адзначаныя формы працы.

У пазааўдыторны час, акрамя таго, студэнты павінны мець магчымасць атрымаць кансультацыі па любым пытанні, звязаным з культурай вуснага і пісьмовага маўлення. Пазааўдыторная праца па фарміраванні маўленчай культуры можа быць арганізавана як самастойная пад кантролем выкладчыка, калі па прапанаваных для вывучэння тэмах, забяспечаных літаратурай, тэарэтычным мінімумам і рознаўзроўневымі практычнымі заданнямі разнастайных тыпаў (рэпрадуктыўнымі, прадуктыўнымі, творчымі і інш.), студэнт справяздачыцца ў вуснай ці пісьмовай форме.

Спецыфіка працы па павышэнні моўнай культуры студэнта праяўляецца, сярод іншага, у выпрацоўцы ўмення аналізаваць як пазітыўныя, узорныя (прымальныя, правільныя), так і негатыўныя (непрымальныя, памылковыя, недасканалыя) факты, таму пільная ўвага павінна ўдзяляцца якасці маўлення падчас вусных зносінаў выкладчыкаў са студэнтамі, а таксама далікатны “кантроль” з боку выкладчыкаў за якасцю маўлення студэнтаў паміж сабой. Менавіта такі падыход да фарміравання моўнай асобы, на нашу думку, будзе садзейнічаць пераходу ад суіснавання ў індывіда дзвюх моў як асобных сістэм асацыяцый, якія не маюць паміж сабой

кантакту, да такога стану, калі “дзве якія-небудзь мовы ўтвараюць у свядомасці толькі адну сістэму асацыяцый, пры якой любы элемент мовы мае свій непасрэдны эквівалент у другой мове” [4, 67-68].

Заклучэнне. Такім чынам, праблема культуры маўлення з’яўляецца адной з найбольш актуальных у працэсе падрыхтоўкі сапраўднага спецыяліста. Уменне правільна фармуляваць думку, пісьменна яе афармляць у вусным маўленні з’яўляецца надзвычай важнай якасцю як філолага, так, зрэшты, і любога адукаванага чалавека. Як паказвае практыка, студэнты з цяжкасцю, а часам і з недастатковай дбайнасцю засвойваюць асобныя літаратурныя нормы мовы, а засвоеныя – не заўсёды выкарыстоўваюцца імі ў маўленні. Вырашэнне акрэсленай праблемы можа быць забяспечана найперш практычнай работай, пабудаванай на аснове сістэмна-функцыянальнага, камунікатыўна-дзеяснага і лінгвакультуралагічнага падыходаў у сукупнасці з веданнем і разуменнем моўных фактаў, якія выступаюць аб’ектам вывучэння розных іншых мовазнаўчых прадметаў: сучаснай беларускай мовы, стылістыкі, лінгвістычнага аналізу тэксту.

Спіс літаратуры

1. Виноградов, В.В. О художественной прозе / В.В. Виноградов. – М.: Л.: Наука, 1930. – 186, [4], [2] с.
2. Караулов, Ю.Н. Русская языковая личность и задачи ее изучения / Ю.Н. Караулов. // Язык и личность. – М.: 1989. – С. 3-8.
3. Караулов, Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: ЛКИ, 2010. – 264 с.
4. Щерба, Л.В. О понятии смешения языков / Л.В.Щерба. // Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – С. 60-74.

СРЕДСТВА ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА ЗАНЯТИЯХ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

*Т.В. Черняева, Ж.П. Курдеко
Витебск, ВГАВМ*

В современных социально-экономических условиях приоритетной целью обучения студента вообще и иностранного студента в частности является формирование свободной и ответственной личности, способной конструктивно работать в проблемных ситуациях, сочетающей профессиональную компетентность с гражданской ответственностью, обладающей должным мировоззренческим кругозором и нравственным сознанием.

Одной из основных составляющих профессиональной компетентности является социокультурная компетентность, под которой в научной литературе понимается «совокупность знаний, умений и качеств личности, необходимых для межкультурной коммуникации в соответствии с культурными и социальными нормами коммуникативного поведения» [1, 8].

Цель исследования – разработка методики использования учебных текстов, способствующих формированию социокультурной компетентности иностранных студентов неязыковых вузов, изучающих русский язык на продвинутом уровне. Для достижения цели решались следующие задачи: 1) подбор текстов социокультурной направленности; 2) объединение их в тематические блоки; 3) разработка алгоритма внедрения тематических блоков в учебный процесс.

Материал и методы. Материалом исследования стали наблюдения за применением методики использования учебных текстов, направленных на формирование социокультурной компетентности, при работе с иностранными студентами третьего, четвертого курсов специальности «Ветеринарная санитария и экспертиза» в течение 2011–2014 гг.

В начале исследования методом констатирующего эксперимента был диагностирован уровень сформированности социокультурной компетентности иностранных студентов. Показатели подтвердили необходимость разработки методики, направленной на формирование названной компетентности. Далее для подбора текстов, объединения их в тематические блоки и разработки алгоритма внедрения блоков в учебный процесс применялись описательный и сравнительно-сопоставительный методы. С целью проверки эффективности разработанной методики был проведён формирующий эксперимент. Для верификации полученных результатов проводилось исследование с использованием элементов статистического анализа в группах, где такая методика не применялась.

Результаты и их обсуждение. В ходе исследования для целенаправленного формирования социокультурной компетентности иностранным студентам было предложено шесть тематических блоков практических занятий по русскому языку, каждый из которых включал три темы: «Человек и семья» («Белорусская семья», «Семья XXI века», «Отцы и дети: проблемы